

## Een perspectief biedende visie op rooms-katholiek kerkelijk recht

Leo J. Koffeman\*

De publicatie van het boek van Ton Meijers, *Compendium van het katholiek canoniek recht / Deel 1 Inleiding en volk Gods*<sup>1</sup> geeft mij aanleiding om eerst enkele opmerkingen te maken over het karakter van het boek. Vervolgens ga ik nader in op enkele vragen rond de hermeneutiek van het recht. En tenslotte wil ik een paar opmerkingen maken over het thema ‘plichten en rechten van de (leken)gelovigen’. Met dat al meen ik in het boek van Meijers enkele perspectieven voor een meer oecumenische aanpak van het kerkrecht te ontwaren.

### 1. Een compendium

Een vergelijking met een soortgelijk boek uit onze eigen traditie dringt zich op. Rond dezelfde tijd dat dit *Compendium* op de markt kwam, verscheen ook de tweede en herziene druk van de *Toelichting op de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland*, onder redactie van Piet van de Heuvel, en anderen.<sup>2</sup> Voor wie niet thuis is op protestants erf, maak ik enkele noodzakelijke historische notities. De Protestantse Kerk in Nederland (PKN) ontstond per 1 mei 2004, door vereniging van drie kerken, nl. de Nederlandse Hervormde Kerk (NHK), de Gereformeerde Kerken in Nederland (GKN) en de Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden (ELK). In 1990 was door de synodes van de drie genoemde kerken besloten dat zij zich met elkaar zouden verenigen op basis van een nieuw te ontwerpen kerkorde. Nadat de eerste concept-tekst voor de ‘Romeinse artikelen’ (zie onder) in 1991 ter tafel kwam, duurde het tot 2003 voordat het hele project was afgerond, en de laatste, meest gedetailleerde regelingen konden worden vastgesteld.

Het totaal van voor de hele PKN geldende regelingen bestaat uit een drietal ‘lagen’. De basis wordt gevormd door wat wel wordt aangeduid als de ‘eigenlijke kerkorde’, een relatief kort en sterk theologisch gekleurd document waarin – als in een grondwet – de fundamentele regels te vinden

---

\* Prof.dr. Leo J. Koffeman is hoogleraar kerkrecht en oecumene aan de Protestantse Theologische Universiteit (Amsterdam), en is als buitengewoon hoogleraar verbonden aan de universiteiten van Pretoria en Stellenbosch (Zuid-Afrika).

<sup>1</sup> Ton Meijers, *Compendium van het katholiek canoniek recht / Deel 1 Inleiding en volk Gods*, Nijmegen: Valkhoff Pers 2013.

<sup>2</sup> Piet van de Heuvel, Tobias Bos, Barend Wallet, Ad Rigters, Leo J. Koffeman (red.), *Toelichting op de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland*, tweede, gewijzigde druk, Zoetermeer: Boekencentrum 2013.

zijn die het kerkrecht van de PKN bepalen. In de context van dit artikel is het grappig dat deze ‘eigenlijke kerkorde’ ook wel wordt aangeduid als de ‘Romeinse artikelen’ (naar de nummering van de artikelen in Romeinse in plaats van Arabische cijfers). Hier vindt men dus de fundamentele uitgangspunten van het presbyteriaal-synodale stelsel van kerkrecht, zoals de ambtsvisie, de nadruk op de lokale gemeente, het bestuur via ambtelijke vergaderingen, maar ook bijvoorbeeld de zelfstandige rechtspraak, zowel waar het gaat om tuchtrecht als in de meer bestuursrechtelijke behandeling van ‘bezwaren en geschillen’.

Zo vormen de Romeinse artikelen de basis voor de ‘Ordinanties’ waarin de principes in meer juridische regelingen zijn uitgewerkt. Op hetzelfde niveau staan de ‘overgangsbepalingen’ waarin een aantal bepalingen zijn vastgelegd die noodzakelijk waren om de overgang van de drie – onderlinge sterk verschillende – kerkordes van de NHK, GKN en ELK naar de PKN mogelijk te maken zonder bijvoorbeeld bestaande rechten in gevaar te brengen. De ordinanties worden tenslotte uitgewerkt in een aantal nog weer meer gedetailleerde Generale Regelingen. Romeinse artikelen, ordinanties en generale regelingen worden door de generale synode vastgesteld en eventueel gewijzigd, maar de daarvoor geldende procedure is bij generale regelingen heel licht: de synode kan ze met directe ingang wijzigen. Ordinanties en Romeinse artikelen kunnen alleen in twee lezingen worden gewijzigd, waarbij vóór de tweede lezing de lokale en regionale ambtelijke vergaderingen (resp. kerkenraden en classicale vergaderingen) de gelegenheid krijgen hun mening over de in eerste lezing gewijzigde tekst te geven. Bij de tweede lezing van ordinanties is een gewone meerderheid van de synode voldoende, terwijl voor een wijziging van de Romeinse artikelen een tweederde meerderheid vereist is. Binnen dit totale juridische raamwerk – samen aan te duiden als de ‘protestantse kerkorde’ (PKO) zijn ambtelijke vergaderingen uiteraard bevoegd verdere uitvoeringsregelingen, plaatselijke regelingen e.d. vast te stellen.

Bij de inwerkingtreding van de kerkorde van de PKN in 2004 werd al een besluit genomen om het functioneren van dit gehele bestel na vijf jaar te evalueren. Vanaf 2009 kreeg deze evaluatie vorm: daarbij werden tal van kerkelijke organen, inclusief het ‘grondvlak’ betrokken. Via een website kon zelfs iedere geïnteresseerde de eigen ervaringen en suggesties tot verbetering inbrengen. Een en ander leidde tot een vrij ingrijpende herziening van de kerkorde die werd afgerond tegen het einde van 2012. Dat was tenslotte aanleiding tot de publicatie van een nieuwe, herziene versie van de *Toelichting*.

Nu gaat de vergelijking tussen het *Compendium* van Meijers en de *Toelichting* van Van den Heuvel c.s. mank, dat begrijp ik. De *Codex Iuris Canonici* (CIC) is niet zo maar naast PKO te zetten. Een betere vergelij-

king is dan die met de ‘Romeinse artikelen’, de grondwet van de PKN. En de bepalingen daarvan zijn in het evaluatieproces slechts op een ondergeschikt punt van louter technische aard gewijzigd, zoals wat de CIC betreft sinds 1983 slechts vier novellen zijn verschenen.<sup>3</sup> Maar ook een vergelijking tussen beide vormen van ‘Romeinse artikelen’ gaat maar ten dele op, want de protestantse Romeinse artikelen zijn in omvang beperkt – het equivalent van ongeveer de eerste 80 canones uit de Codex – en vooral veel minder juridisch uitgekristalliseerd dan de rooms-katholieke romeinse artikelen.

Protestants kerkrecht is naar zijn aard beweeglijker, dialogischer en tijdelijker, voorlopiger. Het houdt voortdurend vinger aan de pols. Dat zie je in de *Toelichting*, die ook de nodige jurisprudentie bevat, en op tal van punten laat zien hoe en waarom de regels binnen tien jaar tijd soms ingrijpend zijn veranderd.

Hoe het kerkelijk leven in Nederland en binnen de PKN zich de komende jaren ook precies ontwikkelt, ik ben er vrij zeker van dat de kerkorde over tien jaar opnieuw ingrijpend gewijzigd zal zijn, vergeleken bij de nu geldende tekst. En dat dan dus ook een nieuwe *Toelichting* zal moeten worden geschreven.

Het lijkt erop dat het *Compendium* zoal niet de eeuwen dan toch wel de decennia met gemak zal trotseren. Dat komt natuurlijk ook doordat in het boek praktisch geen aandacht wordt besteed aan particuliere wetgeving<sup>4</sup>. Ik kan me voorstellen dat dit, als men te maken heeft met zeven bisdommen die elk binnen het kader van de Codex een zekere ruimte hebben tot een eigen vormgeving van particulier recht, te ingewikkeld wordt. Ik moet wel aannemen dat het rooms-katholieke particuliere recht aan voortdurende evaluatie en verandering onderhevig is, al vermoed ik dat ook op dat terrein sprake is van minder bewegelijkheid dan bij het protestantse kerkrecht.

Dat brengt mij bij een tweede meer algemene opmerking bij het karakter van dit boek.

Ik heb wel even moeten zoeken om de weg te vinden, want ik verwachtte een boek dat de Codex min of meer op de voet zou volgen. *Quod non!* Het duurde even voor ik de opzet goed doorhad, maar gaandeweg begreep dat in de structuur toch ook wel een statement wordt gemaakt.

---

<sup>3</sup> Vgl. Meijers, 19.

<sup>4</sup> Vgl. c. 8 sub 2 CIC.

Enerzijds wordt aangesloten bij de vernieuwende, aan *Lumen Gentium* – de Constitutie van Vaticanum II over de kerk – ontleende opzet van de Codex zelf. Het volk van God, of liever de christengelovigen, gaan daarin vóór de hiërarchie. Meijers sluit zich daarbij aan, maar geeft nog een extra accent door in hoofdstuk II eerst het volk Gods – onderscheiden naar christengelovigen in het algemeen, lekgelovigen in het bijzonder, clerici en religieuzen – in zijn geheel te behandelen, voordat in hoofdstuk III en IV de institutionele kant, de hiërarchische inrichting van de kerk resp. de instituten van gewijd leven, aan de orde komt. De mensen, met hun plichten en rechten, gaan voor het instituut. Ik noem dat een statement – in de huidige kerkelijke en culturele situatie. Een mooi statement!

Het betekent dus wel dat de ordening van de Codex niet wordt gevolgd. Dus is het wat zoeken. En een register op canones zou dan wel handig geweest zijn. Ik hoop en vertrouw graag dat de auteur in het laatste deel van dit Compendium alsnog een dergelijk register op alle delen zal opnemen,

## 2. De hermeneutiek van het kerkrecht

Ik kom bij mijn tweede punt. Onder het hoofdje ‘interpretatiewijzen’<sup>5</sup> besteedt Meijers aandacht aan de hermeneutiek van het kerkrecht en in het bijzonder het canonieke recht. Aangesloten wordt bij c. 17 CIC: “Kerkelijke wetten moeten begrepen worden volgens de eigen betekenis van de woorden bezien in tekst en context; als deze onzeker en duister blijft, moet men zijn toevlucht nemen tot parallelle plaatsen, als die er zijn, tot het doel en de omstandigheden van de wet en tot de bedoeling van de wetgever”.

De woordkeus is wat anders dan die ik gewend ben. Ik ben vertrouwd met het onderscheid tussen respectievelijk een literaire hermeneutiek (die kijkt naar wat er staat in de wetstekst, qua woordbetekenis en grammatica), een structurele hermeneutiek (die focust op de grotere tekstverbanden waarin een bepaling staat), een historische hermeneutiek (die zich bezig houdt met het ontstaan van wetsteksten en hun historisch functioneren), een systematische hermeneutiek (gericht op achterliggende visies op wat recht eigenlijk is) en een teleologische hermeneutiek (waarbij het doel dat de wetgever voor ogen staat centraal staat).<sup>6</sup> Het valt niet moeilijk om in het complex van de filologisch-grammaticale, de contextuele en de parallelle interpretatie de (wat ik noem) literaire en structurele hermeneutiek (inclusief de toepassing van de analogie) te herkennen. De teleologische interpretatie en de historische interpretatie noemt Meijers ook. De laatste impliceert, als ik

<sup>5</sup> Zie Meijers, 39vv.

<sup>6</sup> Vgl. Leo J. Koffeman, *Het goed recht van de kerk*, Kampen: Kok 2009, 94vv.; idem, *In Order to Serve*, Zürich: LIT 2014, 77vv.

het goed begrijp, niet alleen bv. de bedoeling van de wetgever, maar ook wat ik noem de systematische hermeneutiek, het in aanmerking nemen van de achterliggende ecclesiologie. Het is natuurlijk wel weer kenmerkend voor de rooms-katholieke traditie dat die ecclesiologie historisch wordt gesitueerd, in de documenten van Vaticanum II. Dit alles, zoals gezegd, als een directe aansluiting bij en interpretatie van c. 17.

Ik had het eigenlijk wel aardig gevonden, als de grenzen op dit punt door Meijers ook wat meer verkend waren. De rechtsgeleerde Pontier speelt in een boekje uit 1998 met twee aanvullende hermeneutische methoden.<sup>7</sup> Is het ook denkbaar de Codex anticiperend te interpreteren? Dat wil zeggen: daarbij rekening te houden met regelgeving die nog ‘onderweg’ is? In de PKN is dat niet geheel ondenkbaar: als je weet dat de synode een bepaalde wijziging van de kerkorde in eerste lezing heeft vastgesteld (waarna het nog minstens een half jaar duurt eer de tweede en definitieve lezing plaatsvindt), kan dat je uitleg van bestaande regels beïnvloeden. Maar alleen al het feit dat de Codex nauwelijks verandert, maakt deze vorm van hermeneutiek inhoudsloos. Nog sterker geldt dat voor Pontier’s dynamisch-evolutieve interpretatie: het rekening houden met ontwikkelingen in het rechtsdenken sinds de totstandkoming van de Codex. We zijn op bepaalde punten anders gaan denken. Mag dat een rol spelen in de uitleg?

Het beginsel dat wet wet – *dura lex, sed lex* – is, lijkt dat uit te sluiten. En opnieuw denk ik dat deze wijze van interpretatie bij de Codex nooit aan de orde zal zijn.

Toch blijven de voorzichtige suggesties van Pontier (meer is het ook bij hem niet) mij wel uitdagen. Ze bepalen ons in elk geval bij het gegeven dat recht zich voortdurend ontwikkelt. Karl Barth zou zeggen: kerkrecht is levend recht!<sup>8</sup> Wat zijn daarvan in de praktijk de consequenties? Hoeveel ‘speelruimte’ is daarbij denkbaar?

Meijers verwijst meer dan eens naar de laatste bepaling in de Codex, c. 1752: “In zaken van verplaatsing dienen de voorschriften van can. 1747 toegepast te worden, met inachtneming van de canonieke billijkheid en met het zieleheil voor ogen, dat in de Kerk steeds de hoogste wet moet zijn”. Het kerkelijk recht is er omwille van de mensen, en hun zielenheil. De regel staat in de context van de ‘verplaatsing van pastoors’, maar heeft vanuit de aard der zaak een bredere strekking. Zij vormt niet voor niets het sluitstuk van de Codex. Maar hoe algemeen toepasselijk is die regel eigenlijk? Is het ook denkbaar dat het positieve recht gerelativeerd wordt vanuit dit principe? Hoe dat ook precies zij, ik zei het al in mijn eerste punt: het

---

<sup>7</sup> J.A. Pontier, *Rechtsvinding*, Nijmegen: Ars Aequi, 1998<sup>4</sup>, 30-39.

<sup>8</sup> Vgl. Karl Barth, *Die kirchliche Dogmatik*, IV/2, Zollikon-Zürich: Evangelischer Verlag, 1964<sup>2</sup>, 768vv.

rooms-katholieke kerkelijk recht komt op mij statischer over dan het protestantse kerkrecht.

Dat komt in het bijzonder naar voren bij een tweede aspect van de hermeneutiek, het onderscheid in soortelijk gewicht van de verschillende canones. Meijers gaat daar uitvoerig op in.<sup>9</sup> Hij onderscheidt, of liever de Codex onderscheidt respectievelijk goddelijk recht, natuurrecht en louter kerkelijk recht. Een bepaling die op goddelijk recht berust kan de kerk niet wijzigen, aanpassen of afschaffen. Dat soort bepalingen zijn universeel en onveranderlijk “hoewel de formulering ervan kan worden verfijnd”.<sup>10</sup> Ook de aan het natuurrecht ontleende bepalingen berusten op universele normen, die te kennen zijn uit de scheppingsorde. Ook hier is dus weinig ruimte voor verandering, al zal ook hier gelden dat de formulering kan worden verfijnd. De ruimte zit vooral in de derde categorie bepalingen, nl. die van louter kerkelijk recht. Ze zijn geformuleerd met het oog op tijd, plaats en omstandigheden, en dus veranderbaar en niet per se universeel.

Even ter vergelijking: de Romeinse artikelen uit de PKO kennen geen uitdrukkingen die bepaalde voorschriften karakteriseren als ‘van goddelijk recht’. Het dichtst daarbij komt nog artikel V-1, over het ambt: “Om de gemeente bij het heil te bepalen en bij haar roeping in de wereld te bewaren is *van Christuswege* het openbare ambt van Woord en Sacrament gegeven”. Voor het overige zijn er tal van bepalingen die verwijzen naar wat de kerk belijdt. Of vooral *Wie* de kerk belijdt, de Drie-enige God, Vader, Zoon en Heilige Geest,<sup>11</sup> Jezus Christus als Heer en Verlosser.<sup>12</sup> Maar ook wat de kerk over zichzelf belijdt, zoals gestalte te zijn van de *una sancta*, en geroepen te zijn om het Woord te horen en te verkondigen. Van geen van die bepalingen kan echter met volledige zekerheid worden gesteld dat zij onveranderlijk zouden zijn. Zelfs de uitspraak dat het openbare ambt van Woord en Sacrament ‘van Christuswege gegeven’ is, zou in beginsel kunnen worden teruggenomen.

Terug naar het boek van Meijers. De volgende zinsnede geeft mij te denken: “Het is niet altijd duidelijk of een bepaling van het kerkelijk wetboek van goddelijk recht, natuurrecht of louter kerkelijk recht is. In deze situaties kan niet alleen de wetsinterpretatie en canonieke rechtsleer maar ook het kerkelijk leergezag helderheid brengen”.<sup>13</sup> Op de daaropvolgende pagina’s wordt een en ander geïllustreerd aan de hand van het verbod om vrouwen te wijden. Samengevat staat daar: het verbod om vrouwen te wijden, zoals geïmpliceerd in c. 1024, wordt in de Codex zelf niet als van

<sup>9</sup> Meijers, 23-28.

<sup>10</sup> Meijers, 23.

<sup>11</sup> Art. I-3 PKO.

<sup>12</sup> Art. I-6 PKO.

<sup>13</sup> Meijers, 26.

goddelijk recht dan wel als berustend in het natuurrecht gekarakteriseerd. Maar verschillende uitspraken van het leergezag wijzen erop dat deze bepaling in de toekomst alsnog zou kunnen worden gedefinieerd als berustend op goddelijke openbaring, en dus van goddelijk recht. De indruk wordt zelfs gevestigd dat dit niet alleen een mogelijkheid is – die op zichzelf binnen het systeem als ik het goed begrijp in beginsel voor tal van bepalingen in de Codex moet worden erkend! – maar dat alles tendeert in deze richting. Menigeen binnen en buiten de Rooms-Katholieke Kerk zal intussen het vertrouwen hebben dat paus Franciscus – hij was bij mijn weten nog niet verkozen toen Meijers zijn boek afsloot! – er geen behoefte aan zal hebben om deze stap te zetten.

Dat vertrouwen wordt gevoed door een bericht in Het Goede Leven van 12 september 2013 over een uitspraak van de nieuw benoemde Vaticaanse staatssecretaris, mgr. Pietro Parolin, die betrekking heeft het celibaat voor katholieke priesters: “Nog niet eens officieel in functie ... komt Parolin, met een even opmerkelijke uitspraak in een interview met de Venezolaanse krant *El Universal*. ‘Het verplichte celibaat is geen dogma van de rooms-katholieke kerk, maar een kerkelijke traditie. Om die reden valt er over te discussiëren.’ ... [H]et is tenslotte paus Franciscus die daarover moet beslissen. Onder zijn voorgangers, Johannes Paulus II en Benedictus XVI, zou zo’n uitspraak van de hoogste Curie-prelaat ondenkbaar zijn geweest. Het blijft nog onduidelijk of mgr. Parolin, die nog steeds als nuntius in Caracas (Venezuela) zit, zijn uitspraak tevoren met paus Franciscus heeft afgestemd. Als dat zo is, dan is dat een ongekende opening in de al eeuwen slepende discussie over het verplichte celibaat. En als er vooraf géén overleg is geweest dan geeft de nieuwe staatssecretaris blijk van een ongekende onverschrokkenheid”.

Voor insiders is dit op zichzelf geen nieuws. Ook uit het boek van Meijers begrijp ik dat het celibaat in elk geval ‘van louter kerkelijk recht’ is,<sup>14</sup> al wordt dat niet met precies die woorden gezegd. Maar het is wel een nieuw signaal van een mogelijk veranderend klimaat in Rome. Als ik het goed begrijp heeft het kerkelijk leergezag dus ook nog de mogelijkheid om van canon 1024 alsnog vast te stellen dat deze bepaling waarin de wijding van vrouwen wordt afgewezen, moet (of liever mag) worden gezien als van louter kerkelijk recht.

Maar mijn vragen – vanuit een typisch protestantse invalshoek, dat besef ik – zijn meer principieel van aard. Want ik ontwaar in wat Meijers hier schrijft een soort ‘opwaartse druk’. Een bepaling waarvan niet gezegd wordt dat die berust op goddelijk recht of op natuurrecht, mag worden beschouwd als van louter kerkelijk recht, en is dus veranderbaar. Van zo’n

---

<sup>14</sup> Vgl. Meijers, 104vv.

bepaling kan vervolgens alsnog worden vastgesteld dat zij berust op natuurrecht, of zelfs op goddelijk recht. Maar, zo lijkt het, er is geen weg terug! Dat bedoel ik met ‘opwaartse druk’: wat van louter kerkelijk recht is kan – om het wat huiselijk uit te drukken – wel ‘promoveren’ naar een hogere klasse, maar degradatie is onmogelijk.

Bepalend daarvoor is het onderscheidingsvermogen van het kerkelijk leergezag. Maar ik vermag niet in te zien waarom dat niet twee kanten op zou kunnen werken. Is hier noodzakelijkerwijs sprake van wat ik ooit – in een heel ander kader, maar wel met betrekking tot de onveranderbaarheid van bepaalde regels uit de Codex – als ‘de onmacht van de macht’ heb gekarakteriseerd?

### 3. Plichten en rechten van de (leken)gelovigen

In het verlengde hiervan tenslotte ook iets over de plichten en rechten van alle gelovigen. De relatie zal duidelijk zijn. Voor het besef van velen is er een spanning tussen bepalingen die, zoals we gezien hebben, tegen het goddelijk recht aanschurken, zoals het voorbehouden van de priesterwijding aan mannen en het priestercelebaat, en wat in de Codex zo mooi wordt gezegd over de plichten en rechten van de gelovigen.

Een andere bekende rooms-katholieke canonist, de Belg Rik Torfs, heeft die spanning als volgt onder woorden gebracht: “Het raakvlak bij uitstek waarop theologie en recht in onze dagen mekaar ontmoeten, zijn de mensenrechten. Zij dienen te fungeren als motor van het kerkrechtelijke systeem, als constitutionele kern, als zowel juridisch als ethisch minimum waaraan andere normen in de kerk niet mogen voorbijgaan, ook als er een oorsprong in natuurrecht of goddelijk recht aan wordt toegedicht. Indien ze haaks staan op de mensenrechten, moet men maar eens goed onderzoeken of hun die ronkende eretitels niet beter zouden worden afgenomen”.<sup>15</sup>

Ik vind het interessant en van groot belang dat in de Codex van de RKK een lijst van plichten én rechten van gelovigen voorkomt. Olav Boelens heeft de historische achtergrond daarvan uitvoerig geschetst in zijn dissertatie.<sup>16</sup> Overigens bevat die lijst vele beperkende clausuleringen. Maar bv. de kerkorde van de PKN kent überhaupt geen catalogus van grondrechten. De terughoudendheid die zichtbaar wordt in zowel het ontbreken van een dergelijke lijst in de PKO als in de clausuleringen in de CIC heeft met verschillende motieven te maken. Men kan hierbij denken aan reserves ten

<sup>15</sup> R. Torfs, ‘Liefde en recht gaan hand in hand. Een denkoefening over de verhouding tussen theologie en recht’, in: *Tijdschrift voor Theologie* 36(1996), 270-289, 288. Vgl. Koffeman, *Het goed recht*, 332.

<sup>16</sup> Vgl., O.G.M. Boelens, *De “Lex Ecclesiae Fundamentalis” – een gemiste kans of een kansloze misser?*, Zeist: eigen uitgave, 2001.



aanzien van elke verbinding van kerk en recht, aan de achtergrond van de mensenrechten in de Verlichting, aan een te positieve en zelfs idealistische visie op de kerk – waardoor mensenrechten in de kerk ‘niet nodig’ zouden zijn – en aan een te grote normativiteit van de traditie in het kerkrecht.<sup>17</sup>

Meijers stelt dat het hier gaat om “fundamenteel recht”.<sup>18</sup> Deze rechten en plichten berusten immers op de menselijke waardigheid. Als ik het goed zie, past Meijers hier het eerder genoemde schema van de drie soorten canoniek recht niet met zoveel woorden toe, maar interpreteer ik hem niet verkeerd als ik stel dat het hier gaat om op het natuurrecht berustende plichten en rechten. Elders noemt hij immers de erkenning van de waardigheid van de menselijke persoon als een voorbeeld van natuurrecht.<sup>19</sup> Het is niet verrassend dat onder rechten van alle gelovigen (inclusief de clerus) niet het recht op een huwelijk wordt genoemd. Voor zover daar al van een recht gesproken kan worden, betreft het een recht van de leken-gelovigen.<sup>20</sup> Wel spreekt de Codex van een “ware gelijkheid tussen alle christengelovigen waardoor allen aan de opbouw van het lichaam van Christus meewerken”,<sup>21</sup> zonder dat er zoiets als een ‘recht op het kerkelijk ambt’ wordt gecreëerd.

Ik zei al dat de PKN niet een vergelijkbare catalogus van kerkelijke grondrechten kent. Er is slechts één bepaling in de Romeinse artikelen die daar enigszins in de buurt komt; die luidt: “Alle leden van de gemeente zijn geroepen *en gerechtigd* hun gaven aan te wenden tot vervulling van de opdracht die Christus aan de gemeente geeft”.<sup>22</sup> Dat ligt dicht bij de hier-voor geciteerde canon 208, maar het gaat iets verder, want er is sprake van een recht dat later in de ordinanties zal worden uitgewerkt in het actief en passief kiesrecht van alle gedoopten boven achttien jaar.

Hoe het ook zij, de plichten en rechten van alle christengelovigen, als berustend op de menselijke waardigheid, lijken in rooms-katholiek perspectief niet als ‘van louter kerkelijk recht’ te kunnen worden beschouwd. Als die mogelijkheid, zoals ik eerder (al dan niet correct) heb gesteld, wel bestaat voor het priestercelibaat en de exclusiviteit van de wijding van mannen, ligt de weg naar een stevig binnenkerkelijk en oecumenisch gesprek in elk geval wijd open. Het is mooi, dat dit boek zulke perspectieven oproept.

---

<sup>17</sup> Vgl. Koffeman, *In Order*, 261vv.

<sup>18</sup> Meijers, 55.

<sup>19</sup> Meijers, 25.

<sup>20</sup> Zo c. 226, vgl. c. 1058.

<sup>21</sup> c. 208.

<sup>22</sup> Art. IV-2 PKO (cursivering LJK).